

Методологічні підходи до удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

*Покалюк Віктор Миколайович¹, Федоренко Дмитро Сергійович²,
Ведула Сергій Анатолійович³*

Опубліковано	Секція	УДК
01.12.2025	Освіта	614.84-057.2:355.23](477)(02)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18055408>

Анотація. В статті обґрунтовано доцільність та необхідність застосування таких наукових підходів: аксіологічного (підпорядковує зміст навчання формуванню професійних цінностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, навичок та особистісних якостей); діяльнісного (акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях), особистісно орієнтованого (спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних і професійних якостей); інтегративного (забезпечує цілісність професійної підготовки); системного (розглядає підготовку як цілісну систему з елементами (підсистемами): (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна). Системний підхід дає можливість розглядати підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту як цілісний, динамічний, системний процес, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності. Методологія системного підходу дала змогу обґрунтувати «систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» як цілісну динамічну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Застосування цих підходів у підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту дозволяє враховувати специфіку професійної діяльності (екстремальні умови, високий рівень відповідальності), забезпечувати підготовку всебічно розвинених і компетентних фахівців, узгодити зміст навчання зі специфікою професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту, створити умови для розвитку особистісних і професійних якостей, спрямованих на досягнення високих результатів у професійній діяльності.

Ключові слова. Кваліфікований робітник, Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту, професійна діяльність, системний підхід.

¹ доктор педагогічних наук, доцент начальник кафедри пожежно-рятувальної та фізичної підготовки Національного університету цивільного захисту України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8706-7096>

² кандидат історичних наук доцент кафедри пожежної тактики та аварійно-рятувальних робіт Національного університету цивільного захисту України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2069-7760>

³ старший викладач кафедри пожежно-рятувальної та фізичної підготовки Національного університету цивільного захисту України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6191-8737>

Methodological approaches to improving the system of training qualified workers for professional activity in Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine

Abstract. The article substantiates the feasibility and necessity of using the following scientific approaches: axiological approach (subordinates the content of training to the formation of professional values); competency-based approach (ensures the development of professional knowledge, skills and personal qualities); activity-based approach (focuses attention on pedagogical innovations and educational and cognitive functions), personally oriented approach (directs training to the development of individual and professional qualities); integrative approach (ensures the integrity of professional training); systemic approach (considers training as a holistic system with elements (subsystems): (targeted, theoretical-methodological, content-based, organizational-technological, diagnostic-resultative). The systemic approach makes it possible to consider the training of qualified workers of Operational and Rescue Service of Civil Protection as a holistic, dynamic, systemic process aimed at forming readiness for professional activity. The methodology of the systemic approach made it possible to substantiate the “system of training qualified workers for professional activity in Operational and Rescue Service of Civil Protection” as a holistic dynamic set of interconnected elements (subsystems) that ensure high-quality training of workers to perform professional tasks in the field of operational-rescue activity. The use of these approaches in the training of qualified workers of Operational and Rescue Service of Civil Protection allows taking into account the specifics of professional activity (extreme conditions, high level of responsibility), ensuring the training of comprehensively developed and competent specialists, and coordinating the content of training with the specifics of professional activity in Operational and Rescue Service of Civil Protection, to create conditions for the development of personal and professional qualities aimed at achieving high results in professional activity.

Key words. Skilled worker, Operational and Rescue Service of Civil Protection, professional activity, systemic approach.

Вступ

Надзвичайно важливим завданням державної політики кожної країни є створення безпечних умов для життя і продуктивної діяльності громадян. Попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій з метою збереження життя та здоров'я людей, створення сприятливих умов для сталого розвитку країни – одна із складових національної безпеки будь-якої держави.

За даними Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту [1] упродовж 9-ти місяців 2025 року в Україні зареєстровано 87 921 пожежу. Унаслідок пожеж загинуло 1184 людини, у тому числі 37 дітей; 1521 людина отримали травми, у тому числі 97 дітей. Матеріальні втрати від пожеж склали 43 млрд 262 млн 933 тис. грн (із них прямі збитки становлять 37 млрд 951 млн 255 тис. грн; побічні – 5 млрд 311 млн 678 тис. грн). Щодня в Україні, в середньому, виникало 323 пожежі, унаслідок яких гинуло 5 людей і 6 людей отримували травми; вогнем знищувалось або пошкоджувалось 103 будівлі чи споруди та 25 одиниць техніки. Щоденні матеріальні втрати від пожеж складали 159 млн 055 тис. грн. Прямі збитки від однієї пожежі становили близько 432 тис. гривень.

Попри належне теоретичне обґрунтування проблем професійної підготовки фахівців для різних секторів економіки, на жаль, відсутні системні дослідження актуальних проблем підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Питання професійної підготовки рятувальників входять до кола наукових інтересів вітчизняних дослідників. Аналіз наукових праць цих науковців свідчить, що

вони досліджували широке коло проблем, зокрема: теоретичні та методичні аспекти підготовки фахівців служб з надзвичайних ситуацій (О. В. Бикова [2], Н. Я. Вовчаста [4], М. М. Козяр, А. В. Литвин [10], М. С. Коваль [9]); зарубіжний досвід підготовки працівників оперативно-рятувальних служб (О. Б. Гада [5], О. В. Повстин [14]); педагогічні та психологічні умови підготовки і підвищення кваліфікації оперативно-рятувальних працівників (Н. Я. Вовчаста [4], В. М. Михайлов [13]).

Аналіз науково-педагогічної літератури та вивчення досвіду відомчих закладів освіти, засвідчили відсутність дослідження, у якому було б вивчено підходи до професійного навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Стаття покликана визначити педагогічну доцільність застосування методологічних підходів до професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Результати

Методологічні підходи до підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту ґрунтуються на інтеграції сучасних педагогічних, психологічних і професійних підходів, які забезпечують цілісність та ефективність підготовки.

Методологічний концепт дослідження відображає інтеграцію таких наукових підходів: аксіологічного (підпорядковує зміст навчання формуванню професійних цінностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, навичок та особистісних якостей); діяльнісного (акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях), особистісно орієнтованого (спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних і професійних якостей); інтегративного (забезпечує цілісність професійної підготовки); системного (розглядає підготовку як цілісну систему з елементами (підсистемами): (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна).

Обґрунтуємо доцільність та необхідність застосування визначених наукових підходів.

Необхідність реалізації аксіологічного підходу зумовлена важливістю формування у кваліфікованих робітників ціннісних установок, орієнтацій і професійних якостей, необхідних для успішного виконання професійних завдань і подальшого розвитку в професійній сфері. Цінності у цьому контексті розглядаються як основоположний компонент професійної підготовки, що відповідає інтересам і потребам здобувачів освіти, впливає на їхню мотивацію та формування позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Аксіологічний підхід орієнтує зміст підготовки на формування професійно-ціннісних орієнтацій, що сприяють відповідальному ставленню до виконання обов'язків та усвідомленню соціальної значущості професії рятувальника, підкреслює важливість пріоритету життя та здоров'я як ключових цінностей у професійній діяльності. Формування ціннісно-сислової сфери майбутніх кваліфікованих робітників під час навчання спрямоване на освоєння соціально важливих уявлень, ідеалів та життєвих цілей, які є фундаментом професійної діяльності.

Згідно з дослідженнями науковців цінності можуть бути класифіковані за різними критеріями: рівень розвитку, об'єкт привласнення, мета використання, зміст діяльності, професійні функції тощо [12]. На метарівні ключовими цінностями є гуманізм, право на життя, людська гідність; макрорівень віддзеркалює колективну відповідальність, корпоративні принципи; мезорівень і мікрорівень характеризують професійну взаємодію.

Базові цінності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту становлять: патріотизм, соціальна відповідальність, справедливість, здоровий спосіб життя, професійна чесність і гідність, толерантність, повага до прав інших, дотримання конфіденційності та почуття професійного обов'язку виконання завдань в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій. Реалізація аксіологічного підходу до формування змісту підготовки відображена у тематичному оновленні гуманітарних дисциплін відповідно до сучасних реалій життєдіяльності суспільства та кореляції потреб з професійними діями рятувальників. Навчання базується на вихованні організованості, рішучості, цілеспрямованості та відповідальності, що є критично важливими для професійної діяльності.

Реалізація аксіологічного підходу дозволяє гармонійно поєднувати професійну підготовку з розвитком особистісних цінностей. Це сприяє не лише підвищенню професійної компетентності, а й формуванню етичної, моральної та правової свідомості фахівців, що відповідає сучасним суспільним вимогам і викликам професії.

Використання аксіологічного підходу дає змогу визначити показники ціннісно-мотиваційного критерію готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до професійної діяльності (наявність професійних пріоритетів, ціннісних орієнтацій, ідеалів, прагнення до розв'язання практичних проблем, завдань, ситуацій; потреб і мотивів, які визначають успішність професійної підготовки та діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту; внутрішньої мотивації особистості до виконання професійних обов'язків; безпекових потреб; бажання до розвитку професійних якостей, які забезпечують психологічну стійкість у складних умовах праці; соціальних потреб та бажання працювати в команді; потреб у визнанні, досягненні успіху, професійній самореалізації тощо; альтруїстичних та патріотичних мотивів (бажання допомагати іншим, рятувати життя, виконувати соціально важливу місію; усвідомлення свого внеску у безпеку та добробут держави та її громадян); екстремальних мотивів (інтерес до роботи у складних і нестандартних умов, бажання перевірити себе у стресових ситуаціях). Формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності передбачає систематичне розкриття на практичних заняттях значущості професії, ознайомлення з реаліями служби, моделювання екстремальних ситуацій, а також акцентування на соціалізаційних аспектах професійної діяльності (участь у командній роботі, практична підготовка у реальних умовах, підтримка наставників) та розвитку професійної ідентичності. Формування потреб і мотивів, розвиток професійних цінностей та орієнтацій в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту є ключовим завданням освітнього процесу і основою ефективності професійної діяльності.

Завдання професійної (професійно-технічної) освіти полягає в тому, щоб актуалізувати у слухачів попит на освіту й забезпечити високу якість підготовки кваліфікованих професійно мобільних робітників у системі професійної (професійно-технічної) освіти, застосувавши при цьому компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід сприяє вирішенню низки проблем в освітньому процесі, які довгий час не знаходили розв'язання.

Компетентнісний підхід спрямований на формування професійних компетентностей кваліфікованих робітників через інтеграцію знань, умінь і практичних навичок, забезпечує готовність до виконання завдань у реальних умовах, включно з екстремальними ситуаціями. Майбутня професійна діяльність кваліфікованого робітника є джерелом змісту та форм професійної освіти, компонентами якої є наукові знання, способи діяльності (вміння та навички), проблемні ситуації, здатність особистості до професійної діяльності як результат професійної підготовки. Компетентність визначає ступінь практичної реалізації професійних знань та особистісних якостей фахівця.

Під поняттям «компетентнісний підхід», як зазначає О. Пометун, розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості [17].

У сучасних психолого-педагогічних працях зустрічаємо різні погляди на поняття «професійна компетентність», зокрема: інтегративна особистісна якість, що виявляється в загальній здатності та готовності діяти, заснованих на знаннях і досвіді; знання, вміння, досвід і здатність мобілізувати їх у конкретній соціально-професійній ситуації; поєднання освіченості людини та її психічних якостей, які дають змогу діяти самостійно та відповідально; вміння якісно виконувати професійну діяльність; цілісні уміння, які використовуються у професійній діяльності, які є підґрунтям подальшого розвитку особистості; готовність фахівця включитися у певну діяльність; як атрибут підготовки до майбутньої професійної діяльності. Професійна компетентність не лише відображає ступінь кваліфікації фахівця, що забезпечує успішне вирішення ним професійних завдань і продуктивне виконання професійних обов'язків, а також свідчить про актуалізацію особистісних ресурсів у професійній діяльності [15].

Компетентнісний підхід проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на зміни соціально-економічної реальності, як узагальнена умова здібностей людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів та навчальних ситуацій, радикальним засобом модернізації, дає відповіді на запити виробничої сфери [11].

На думку Л. Сушенцевої, компетентнісний підхід слід розглядати в особливому культурно-освітньому контексті, заданому тими тенденціями, що спостерігаються нині в українській освіті: втрата єдності й визначеності освітніх систем, формування ринку праці і пов'язаного з ним ринку освітніх послуг; варіативність і альтернативність освітніх програм; зростання конкуренції і поява комерційного чинника у діяльності освітніх систем; поступова зміна функцій держави в освіті – від тотального контролю і планування до поступової децентралізації управління освітою; перспективи інтеграції освіти і економіки України в європейську (міжнародну) систему розподілу праці (за умови формування професійно мобільного фахівця). Компетентнісний підхід потрібен для здійснення суттєвої модернізації освіти, оскільки відмова від здійснення цього процесу неминуче може призвести до провалу модернізації освіти, зокрема професійно-технічної [18].

Компетентнісний підхід спрямований на розвиток професійної компетентності через удосконалення знань, умінь і навичок, формує готовність діяти ефективно в умовах реальних викликів, зокрема в екстремальних ситуаціях. Компетентнісний підхід передбачає розгляд особистісних компонентів процесу професіоналізації, формування активної, успішної професійної позиції, здатності вирішувати проблеми, що постають у професійній діяльності, готовності до подальшого професійного зростання [3].

Реалізація цього підходу у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту тісно пов'язана з вимогами до професійної діяльності. Ці вимоги умовно можна узагальнити у три групи: вимоги до кваліфікованого робітника, пов'язані з виробничими та посадовими обов'язками; знання і вміння, необхідні кваліфікованому робітнику як професіоналу; особистісні якості, що забезпечують ефективність професійної діяльності.

Загальна структура професійної компетентності кваліфікованого робітника Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту містить три компоненти: ключові компетентності (загальнокультурна: знання про моральні, етичні, правові норми; комунікативна: здатність до ефективного спілкування у команді; інформаційна: володіння сучасними технологіями); фахові компетентності (знання нормативно-правової бази; вміння проводити оперативно-рятувальні операції в різних умовах; навички роботи з рятувальним обладнанням; особистісні якості (витривалість,

відповідальність, стресостійкість; готовність до роботи у ризикованих умовах; рішучість та само організованість тощо).

Результатом впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту є сформована професійна готовність до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій: гнучкість та адаптивність до змінних умов і непередбачуваних ситуацій; соціальна відповідальність за безпеку і захист населення. Таким чином, компетентнісний підхід сприяє орієнтації процесу професійної підготовки на визначення структури і складу ключових конструктів – професійних компетентностей та їх формування у майбутніх кваліфікованих робітників.

Діяльнісний підхід у підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ґрунтується на принципі активної участі здобувачів у навчальній діяльності, спрямованій на формування професійних умінь і навичок через практичну діяльність. Він передбачає, що основою процесу навчання є діяльність як спосіб освоєння професійних завдань та вирішення реальних проблем, а також акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях.

Поняття «діяльність» в енциклопедичних джерелах трактоване як спосіб буття людини у світі, здатність змінювати дійсність. Основними компонентами діяльності є суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який її спрямовано; засіб реалізації мети й результат. Загальним засобом діяльності слугує сукупність знарядь праці, створених людьми, – техніка і технологія. Універсальним предметом діяльності є природа й суспільство, а її загальним наслідком – олюднена природа [6].

Наголосимо, що цей підхід орієнтований насамперед на практичну підготовку кваліфікованих робітників, формування практичних умінь діяти у реальних умовах надзвичайних ситуацій. Відтак, у процесі навчання створюються умови, максимально наближені до тих, у яких працюють рятувальники, моделюються ситуації для набуття професійного досвіду під час навчання. Поеднання теоретичних знань із практичними вправами сприяє розумінню специфіки професійної діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу знаходить відображення у використанні інноваційних форм, методів та технологій навчання (практичні тренінги з порятунку людей, гасіння пожеж, надання домедичної допомоги; моделювання надзвичайних ситуацій; рольові ігри (створення умов, які імітують пожежі, затоплення, вибухи тощо); інтерактивні методи навчання (кейси, брейнстормінг, дискусії, VR-симулятори, навчальні тренінги); система зворотного зв'язку (обговорення та аналіз виконаних завдань з метою покращення результатів).

Вважаємо, що перевагами діяльнісного підходу є підвищення рівня готовності майбутніх кваліфікованих робітників до професійної діяльності, формування стресостійкості, здатності зберігати спокій та діяти ефективно у стресових ситуаціях; формування навичок взаємодії у групі та ефективної комунікації; розвиток лідерських якостей та відповідальності за дії команди.

Використання особистісно орієнтованого підходу спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних якостей і професійних якостей кваліфікованих робітників, що у результаті окреслює ціннісні орієнтири та усебічне осмислення професійної діяльності. Цей підхід найчастіше привертає увагу сучасних науковців, оскільки в його основу покладено положення гуманістичної теорії В. Сухомлинського, О. Сухомлинської та ін., що є провідною в системі освіти різних рівнів. У контексті гуманістичної теорії людина є найвищою цінністю суспільства, має право на гідне життя, освіту, особистий розвиток, працю, самореалізацію, безпеку тощо.

В «Енциклопедії освіти» особистість розглядається як цілісність – динамічна, відносно стабільна, цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних, морально-

вольових якостей людини. Ця діалектична єдність загального, особливого й окремого виникає не із зовнішньої, а з внутрішньої доцільності шляхом перетворення культури, що освоюється, на живу індивідуальну творчу діяльність. Це особлива якість людини, що набувається нею в процесі діяльності, спілкування і взаємин, виникає як засіб, інструмент для знаходження нею своєї сутності, є суб'єктом пізнання й активного перетворення світу [7].

Сутність цього підходу потрактована як методологічна орієнтація професійної діяльності, що сприяє забезпеченню й підтримці самопізнання, самопроєктування та самореалізації особистості, розвитку її неповторної індивідуальності завдяки системі взаємопов'язаних ідей, понять і способів діяльності. Особистісно орієнтований підхід віддзеркалює не тільки знання, уміння та навички, а передусім, характеризує життєдіяльність людини, яка навчається, її культуру, світогляд, інтереси, інтелект, ставлення до інших людей, до себе, емоції, здоров'я, спосіб життя тощо [8].

Використання особистісно орієнтованого підходу до вирішення проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до професійної діяльності дало змогу схарактеризувати суть поняття «готовність до професійної діяльності», визначити компоненти особистісної характеристики та критерії її сформованості.

З-поміж інших позицій щодо реалізації особистісного підходу науковці називають: співпрацю як основний принцип взаємодії; активну позицію того, хто навчається, суб'єкт-суб'єктні взаємини між учасниками педагогічного процесу; опору на суб'єктний досвід учня; стимулювання до успіху; надання свободи вибору, свободи дій; опору в навчанні на мотиви; ідею самоаналізу особистості; особистісний смисл знань [8].

На основі особистісно орієнтованого підходу здійснюється вибір специфічних методів організації пізнавальної діяльності, управління освітнім процесом, розкриття можливостей здобувачів, формування самосвідомості, самоутвердження, професійного самовизначення. Важливе значення має вибір способів взаємодії, комунікативних стратегій, прийомів впливу для виявлення індивідуальних здібностей, потреб, інтересів, саморефлексії тощо.

Підвищення значення гуманітарних дисциплін (психологічна готовність) у змісті професійної підготовки, їх тематичне оновлення відповідно до реалій сьогодення формує основу етичної, моральної, психологічної, правової складових підготовки. Це сприяє розвитку логічного мислення, уміння діяти в екстремальних ситуаціях; виховує патріотизм, повагу до національних і моральних цінностей, до інших людей, їхніх прав та свобод; формує почуття професійного обов'язку, дотримання вимог професійної честі й гідності; інтерес до набуття знань про специфіку Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту; професійно важливі якості, зокрема організованість, наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність, рішучість.

Використання інтегративного підходу забезпечує цілісність професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної цивільного захисту. Інтегративний підхід базується на об'єднанні різних освітніх, професійних, психологічних, фізичних і технічних компонентів у цілісний процес навчання. Він спрямований на забезпечення гармонійного розвитку знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виконання завдань в умовах надзвичайних ситуацій.

Основні аспекти реалізації інтегративного підходу:

- поєднання теорії та практики (інтеграція теоретичних знань із практичними навичками для підготовки фахівців, які можуть діяти швидко, точно та відповідно до вимог ситуації; включення реальних кейсів та імітаційних тренувань, що відтворюють умови надзвичайних ситуацій);
- міждисциплінарність знань (залучення знань з різних галузей, таких як медицина, психологія, екологія, транспорт та їх адаптація до специфіки оперативно-

рятувальної діяльності; формування здатності аналізувати проблему комплексно, враховуючи технічні, соціальні, екологічні та гуманітарні аспекти);

- синтез знань і навичок (розвиток когнітивних, фізичних, комунікативних та емоційних умінь, інтеграція професійної етики та культури);
- інтеграція сучасних технологій (використання цифрових платформ, симуляторів, віртуальної реальності для моделювання НС; застосування інноваційних методів навчання, таких як гейміфікація та інтерактивні тренінги);
- розвиток психологічної стійкості (інтеграція елементів психологічної підготовки, спрямованих на формування стресостійкості, здатності до швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях; навчання методів саморегуляції та командної взаємодії).

Елементи інтегративного підходу закладено в розроблення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

Найважливішою характеристикою сучасного наукового знання є системність, що передбачає розгляд будь-якого об'єкта як особливої системи, яка характеризує певну якісну визначеність його структури, тобто його внутрішньої дискретності, «складання» з частин, які знаходяться у взаємозв'язку і відносинах, завдяки чому вони й утворюють цілісність.

Системний підхід є однією з ключових характеристик сучасного наукового знання, що передбачає розгляд об'єкта як цілісної системи, складеної з частин, які знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Це дає змогу не лише дослідити внутрішню структуру та взаємодію компонентів, але й врахувати їхній вплив на загальний результат. Українські науковці характеризують його як методологічний напрям, що спрямований на вивчення складноорганізованих систем, добір оптимальних засобів і методів їх аналізу. Сутність підходу полягає в тому, що об'єкт вивчають як цілісну множину елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як систему. У педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено: «Системний підхід – напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розроблення методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем» (Гончаренко, 1997, с. 305). Згідно з міркуваннями вченого, системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [6].

Системний підхід дає можливість розглядати підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту як цілісний, динамічний, системний процес, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності.

Відповідно з позицій цілісності, взаємовпливу й взаємозумовленості розроблено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту, яка містить структурні компоненти – підсистеми (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна), які забезпечують її динамічний розвиток, сприяють якісній трансформації.

Дотримання системності передбачає: системність змісту, без якого ні дисципліна в цілому, ні будь-який з її елементів (модулів) не може існувати; чергування пізнавальної та навчально-професійної складових підготовки, що відображає алгоритм формування пізнавально-професійних умінь і навичок; системність контролю, яка забезпечує формування здатності здобувачів освіти трансформувати набуті професійні вміння та навички.

Ефективність реалізації системного підходу залежить від цілеспрямованих педагогічних дій та заходів, науково обґрунтованого організаційного, методичного, технологічного та діагностичного супроводу освітнього процесу.

Таким чином, системний підхід дає змогу побудувати освітній процес як динамічну та інтегровану систему, яка враховує зміни в умовах професійної діяльності, створити умови для забезпечення якісної та всебічної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, сприяти їхньому професійному розвитку та готовності до виконання складних завдань у реальних умовах.

Методологія системного підходу дала змогу обґрунтувати «систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» як цілісну динамічну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності.

Отже, застосування описаних підходів у підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту дозволяє враховувати специфіку професійної діяльності (екстремальні умови, високий рівень відповідальності), забезпечувати підготовку всебічно розвинених і компетентних фахівців, узгодити зміст навчання зі специфікою професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту, створити умови для розвитку особистісних і професійних якостей, спрямованих на досягнення високих результатів у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 9 місяців 2025 року. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/4/9/0/6/8/8/analitichna-dovidka-pro-pozezi-za-9-misiaciv-2025-roku.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
2. Бикова, О. В. (2001). Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
3. Вінтюк, Ю. В. (2017). Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахових психологів. Молодий вчений, 3, 245–249.
4. Вовчата, Н. Я. (2019). Теоретичні і методичні засади професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.
5. Гада, О. Б. (2019). Державне управління підготовкою фахівців сфери цивільного захисту: досвід республіки Польща для України (Дис. ... канд. наук з державного управління). Національний університет цивільного захисту України. Харків.
6. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь.
7. Енциклопедія освіти (В. Г. Кремень, Ред.). (2008). Київ: Юрінком Інтер.
8. Жигірь, В. І. (2016). Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 48, 107–115.
9. Коваль, М. С. (2020). Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти (Дис. ... д-ра пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця.
10. Козяр, М. М., & Литвин, А. В. (2017). Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, 15, 199–208.
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія (О. В. Овчарук, Ред.). (2004). Київ : К.І.С.
12. Лазарук, А. Ф. (2002). Розвиток ціннісно-сислової сфери особи за модульнорозвивального навчання. Психологія і суспільство, 3–4, 170–186.

13. Михайлов, В. М. (2022). Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті (Реф. дис. ... д-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.
14. Повстин, О. В. (2019). Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини (Дис. ... д-ра пед. наук). Львів.
15. Повстин, О. В., & Козяр, М. М. (2019). Значення «soft skills» у формуванні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, 20, 122–127. <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/Visnuk/article/view/1601>.
16. Покалюк, В. М. (2025) Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту (Дис. ... д-ра пед. наук). Хмельницький.
17. Пометун, О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. <http://visnyk.latp.org.ua>.
18. Сушенцева, Л. Л. (2011). Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика (Н. Г. Ничкало, Ред.). Кривий Ріг : Видавничий дім.